

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرکني

د داکتر سعيد افغانی په لیکنو کی

د افغانستان اسلامي جمهوریت

لیکنه اوتولونه :

الحاج امین الدین «سعدی - سعید افغانی»

دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز

اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسئول - جرمني

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی د داکتر سعید افغانی په لیکنو کی

لیکنه اوتولونه :

الحاج امین الدین «سعیدی - سعید افغانی»

دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز

اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسؤل - جرمني

بسم الله الرحمن الرحيم

دمولوي داکتر سعید افغانی لنډه پیژندنه :

خدایڅښلی مولوي داکتر محمد سعید (سعید افغانی) (۱۳۰۰) هجری شمسی کال کی د لغمان ولایت دخیر آباد په کلي کی وزیو یده ، هغه دخپل پلار مولوي عبد المجید ساپی چه دخپل وخت له مشهور و مدرسونو څخه وو دتیر گروی دجامع جومات خطیب او امام وو ، او هم یی دنورومخورو روحانیونونه خپلی لو مړني زده کړې وکړی او بنایسته ښه ملا شو .

وروسته بیا محمد سعید دکابل عربی دارالعلوم کی شامل شو ، کله چه په (۱۳۲۵ هجری شمسی) کال کی ددغی مدرسې نه فلرغ شو ، په

داکتر محمد سعید « سعید افغانی »

Prof. Dr. Said Afghani

سر یی دمولوي پکړی وتړله شوه ، سمدستي په همدغه مدرسې کی داستاد په حیث مقرر شو ، او بیا په کال ۱۳۳۷ کښی دننګرهار دنجم المدارس دمدرسې دمدير په حیث وټاکل شو .

یو څو موده دپو هنی او روزنی دوزارت دمسلکي تدریساتو غړی شوو او بیا بیرته دنجم المدارس مدیر او وروسته دحبیبی لیسې ته ددینی علومو دښوونکي په حیث وټاکل شو .

سعید افغانی په (۱۳۴۲) هجري شمسي کال مصر ته ولاړ او تر (۱۳۴۷ هجری شمسي) کاله پورې په (جامع الازهر) کښی د فلسفې او الهیاتو په زده کړه بوخت و .

کله چی دوکتور مولوی سعید افغانی وطن ته را ستون شو ، نو لو مړی دعالی دارالمعلمین داستاد په توګه دنده تر سره کړه او بیا وروسته دکابل پو لتخنیک ته لاړ ، او هلته دوخت دمحصلانو او استادانو ددموکراتیکو مبارزو له لړی سره دخپل دینی او مذهبی مقام ساتلو سره سم یو ځای شو او دکابل پو هنتون داستادانو له خوا دهغه وخت داستادانو اتحادی غړی او بیا دپو هنتو نونو داستادانو د اتحادی رئیس مرستیال په توګه انتخاب شو .

مولوی سعید افغانی له بشري ټولنی سره له هر ډول توپیر او تبعیض پرته مینه درلوده او دنړی والی سولې یو پیژندل شوی مبارزو، په زیاتو نړیوالو هغو سیمینارونو کی برخه واخیسته چی سولې ته وقف شوی وي او پدی مبارزی کی یی دابو علي سینا زرمی کالیزی جایزه تر لاسه کړه .

سعید افغانی آن دروانی پیری څلورمې لسیزې په پیل کی ځانګړی هڅی وکړی چی په هیواد کی دملی یو والی لپاره دیو پراخه ملی جبهی ضرورت خلکو ته په ګوته کړي او هغه یو داسې ټولنیز پر مختګ او ټولنیز بدلون سره چی دبیدلنی کمبله ټوله کړي مینه درلوده ، په همدې وجه (۱۳۵۲ هجری شمسی) کال کښی دقضا عالی شورا غړی او ورپسې دتمیز د عالی محکمي رئیس (قاضی القضاات) شو ، وروسته داسلامي شئونو وزارت په راس کی وټاکل شو ، او بیا دوخت دملی جبهی مرستیال او هم دی علما و او روحانیون عمومی مشر شو .

سعید افغانی د (وه دیرش) توکه کتابونه او د دوه زرونه زیات مذهبی ، فلسفي ، اجتماعي ، او ادبي مقالې لیکلی چه دانیس ، هیواد ، پامیر ، کاروان ، ننګرهار ، دکابل مجله ، پیام حق ، قضا ، او دهیواد په نورو ورځپاڼو او مجلو کښی خپاره شوی دي .

آثار او تالیفات

شیخ الاسلام عبد الله الانصاري په عربي ژبه ، دچاپ کال : ۱۹۶۷ مصر- قاهره
 نابغة الشرق سيد جمال الدين الافغاني ، په عربي ژبه ، دچاپ کال ۱۹۶۷ قاهره - مصر
 دشرق نابغه سيد جمال الدين افغاني ، په پښتو ژبه چاپ کال : ۱۳۳۵ داطلاعات او کلتور وزارت .
 افغانستان ، تاريخاً وحضارتاً وكفاً په عربي ژبه .
 العقيدة الاسلاميه وآراء المعتزلة والاشاعرة والماتريدية واختلافاتهم
 الاشارات والتنبيهات ابن سينا ، په پښتو ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۵۹ کابل - افغانستان داطلاعاتو او کلتور وزارت .

درسي کتابونه :

تفسير ديولسم ټولگي دشاگردانو لپاره په پښتو او دري ژبه
 عقايد درسي کتاب (دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
 منطق درسي کتاب (دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
 اساسات اسلام په نگاه علم وفلسفه ددارالمعلمين محصلينو ته درسي کتاب .
 کلتور اسلام از نگاه علم وفلسفه ، په دري ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۴۹ کابل افغانستان .
 مختصر تاريخ افغانستان ودول متمدن اسلام . درسي کتاب دپولتخنيک دمحصلين درسي کتاب .
 محمد صلى الله عليه وسلم رهبر بزرگ اسلام ، دچاپ کال ۱۳۶۳ هجري شمسي کابل - افغانستان
 پلاروطنه ملی جبهه او يا دلته دټولنيزو ستونزو دحل لاره ، دچاپ کال ۱۳۶۲ کابل - افغانستان
 خطر جنگ هستوي ، په دري ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۳ کابل - افغانستان
 اندرز ها په دری او پښتو ژبه
 آداب قاضي په دری ژبه دقضا دکورس د محصلينو لپاره دعدلی وزارت لخوا چاپ شوی .
 والصلاح خير ، صلح او آرامش از دیدگاه اسلام دچاپ کال : ۱۳۶۲ کابل - افغانستان.
 تاريخ تمدن اسلام ، په دری ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۰ هجري شمسي کابل - افغانستان.
 مولوي داکتر سعيد افغاني د دوه زرونه زیات مذهبي ، فلسفي ، اجتماعي ، او ادبي مقالې ليکلي چې د انيس ، هیواد ، کاروان ، پامير ، کابل مجله ، دپیام حق مجله ، دقضا او نورو داخلي او خارجي نشراتو کښی په نشر رسیدلی دی .
 مولوي داکتر محمد سعيد (سعيد افغاني) د « 1364 » دحوت په اوومه د(1985 فبروري ۲۵ مه) ددری شپيتو کالو په عمر دافغانستان دطبی علومو اکادمۍ په روغتون کښی ، مهربان ، خواخوږی او تپاند زړه ودرید .
 په سبا یی په کابل کښی ، دجابر انصار علیه الرحمة دمزار تر څنگ ، دشهدای صالحین په هدیره کښی په در ناوی خاورته وسپارل شو .
 انا لله وانا اليه راجعون

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی

گرانو لوستونکو!

دکتور محمد سعيد«سعيد افغاني» په خپل کتاب کی چه (زما ژوند) په نامه ياديری اوپه کال (1365) هجري کی خپور شوی په لغمان کی په اوسيدونکی قامونه او پرگنی باندی علمی تحقيق کړی ، ما دغه اثر مطالعه او پر هغه باندی می يو څه نوی معلومات ور اضافه کړل اميد اور يم چي دغه معلومات دنورومحترمو محقيقين او پوهانو لپاره د ښه تحقيق زمینه برابره او مساعده کړی . (امين الدين - سعيد ی - سعيد افغاني)

اول : « ساپی »

په افغانستان کی د صافیو قوم یو لوی او مشهوره قوم دی چه وایی ددوی اول نیکه د قندهار دغوری مرغی څخه راغلی دی او ددوی نسبی سلسله د پښتنو په قامونو کی په درانیو باندی گډیري، وایی صافی په غلجیو نه گډیري بلکه د غلجیو سره د درانیو په وسیله ورورگلوی لری
 دصافیو د قامونو غټی ریښی په لاندی ډول دی .

الف - ودير

ب - گربز

ج - مسود

د « ساپیو » د قوم پرگنی په ټول افغانستان کی خپری دی خودکابل په شمالی برخه کی ، کوه

« ساپی » محمود راقی ، کو هستان ، او تګاب ددوی اصلی او مهم مرکزونه دي. او په مشرقی کی بیا د کنړ ولایت « ساپیان » شهرت لری او هغه خای دخوکی په لسوالی ، بادیل، مزار ، دپیچ په دره ، د سرحد څخه اخوا په سره کمر او د کنړ په نورو سیمو کی اوسیری .

ساپی به کامه کی لویه سیمه لری ، ساپی په لغمان کی د عمرزیو ، سالاب ، گرگر ، باریخی ، صبر اباد ، په سیمو کی هستوګنه لری ، په الینگار کی نازی هم « ساپیان » دی .

په تاریخی روایتو کی راغلی : چه په کوزه پښتونخوا کی وزیر هم په اصل کی د ودیر صافیو یوه ریښه او مسودی بله ریښه ده .

دلغمان په عمرزیو کی صافیان :

د صافیو قوم دلغمان د عمرزیو کی په دری پلرونو تقسیم شوی دی .

- 1- د خیر محمد بابا اولاده ده چه د خیر اباد کلی یی مرکز دی او لاندی ریشی لری .
پایه خیل ، یاسین خیل ، تورخیل ، ایاز .
 - 2- د عبدالمجید بابا اولاده چه په ادوخیلو مشهور دی .
 - 3- د ابراهیم بابا چه په ابرهیم خیلو یادیری .
- اوس په عمرزیو کی دخیر محمد بابا اولاده ډیره ده . دغه خلک زړور، جنگیالی، او په میرانی شهرت لری . دوی میلمه پالو نکی او په پښتني ننگ او غیرت ټینگ خلک دي. ولی د اقتصادی لحاظه تر سخت فشار لاندی دی.

دویم : د ساک (سهاک)

دساک قوم د لغمان ولایت په مرکزی سیمو او په خاص ډول دکل بیلی په کلی کی اوسیری او ددوی قوم ریښی موسی خیل او شمشیر خیل دی . مورخین لیکلی چی سهاک د ابراهیم لمسی او دغلجي کړوسی دی چی دنسب دشجرې پر بنسټ یی اندرا و تره کی وروڼه گڼل کیږي همدسی مورخین لیکلی چی سهاک په اصل کی کوچیان دی . دسهاک قوم د افغانستان په مختلفو سیمو کی لکه ، دکابل دپغمان ، دپکتیا ولایت دزمرت په ولسوالی کی ، دکابل د بگرامیو په ولسولی دشیوکو او سهاکو په کلی کی ، دپغمان په ولسوالی په بیکتوت کی ، دسروبی ولسوالی په مرکز او داوزبک په سیمه کی ، دتکاب په ولسوالی ، او دپروان په ولایت کی استوگنی لری .

سهاک لکه دلغمان دولايت دنورو قومونو په شان ، میلمه پالو نکی، غیر تمن ، په هیواد او علم او پوهی مین خلک دی .

دریم : تره خیل:

تره خیل په اصل کی غلجي پښتانه او د احمد زیوقبیلې پورې تړلی ښاخ دی .

تره خیل اکثرآ د لغمان ولایت د تبی کونج په سیمو او په عمرزیو کی د تندیو په کلی کی اوسیری ولی د تره خیل خلک دکابل شمال شرق خواته په دده سبز په ولسوالی کی او په خاص توگه د ترخیلو په کلی کی هستوګنه لری .

تره خیل زیا تره دکر کیلي اوبا غداری په چارو بوخت دي. ددوی یو څو با اعتباره خلک د وخت ددربار قابچی باشیان وه او د پور اعتبار خاوندان گڼل کیدل .

تره خیل غیر تی، میلمه پالو نکی، نرم مزاجه او دښو اخلاقو او کړو وړو څښتنان دي . دوی دعلم او ښوونی او روزنی له چارو سره ځانگړي مینه لري . ددوی قوم می مشران او سپن ږیری هم ډیر درانه خلک دي

تره خیل په اصل کی غلجي پښتانه او د احمد زیوقبیلې پورې تړلی ښاخ دی چی دکابل ولایت د دده سبز ولسوالی په تره خیلو کی، دلغمان ولایت د تبی کونج او تره خیلو په سیمو او یو شمیر هم په کوهدامن کی میشته دي .

یاددونه :

دده سبز ولسوالي مرکز د تره خیلو په پل سنگي کی موقعیت لري . دده سبز ولسوالي د لاند نیوکلیو او بانو نه جوړه شوی ده : تره خیل، ده یحیی، بختیاران، خواجه چاشت، د پای منار پاچا صاحب، خاص ده سبز، اب دره، قلعه شاه محمد، کټه خیل، نوار، سورخی، ابد ره بالا، جارو اوده سبز بالا .

څلورم : رستم خیل :

ددوی څه میشته کورونه د لغمان د ارمېل به قریه کی اوسیدوی او څه نور یی کوچیان دی چه د اوړی په موسم کی یخو سیمو ته ځی او په ژمی کی بیرته لغمان ته راځی ، مالداری او سوداگری ددوی کسب دی .

پنځم : خروټی:

خروټي د پښتنو د غلجي دټو لنيزې ډلې پورې اړونده قبيله گڼي چې ډیره مشهوره او هم د شمیر له مخی یوه پیاوړی قبيله شمیر له کیري چې د افغانستان په بیلا بیلو ولايتونو لکه پکتیکا، پکتیا، غزني، میدان او وردگو، زابل، کند هار، هیلمند، هرات، کندز، بغلان، مزار شریف، پروان، باگرام هوایی ډگر ته څیرمه ،کا پیسا، کابل، لوگر او د لغمان ولایت د عمرزیو د علاقې په جنوبی برخه او ددغه ولايت په مرکز او د قرغیو په او لسوالی کی استوگنه لري .

ولی با ید وویل شی چی دخرو ټو اصلي ځای ځایگی او تا توبی دگو مل سیمه ده خروټي غیر تمن، علم خو بټونکي، میلمه پال او دینداره خلک دي . د انگریز انو سره یی په دریو تا ریځي جگړو کی ډېری توري وهلي.

د خرو ټو د قبیلې بڼا خونه او ځانگي :

خروټي د نورو پښتني قبیلو په څیر په لا ند نیو بڼا خونو او ځانگو با ندي ویشل شوي دي : زکو خیل، یا خیل، اد یخیل، امند خیل، شمو خیل، سلیمان نزي، الو خیل، ادو خیل، مدو خیل، سندو خیل، علي خیل، غوري خیل، علي زي، خدر خیل، باندزي، کنډاخیل، یحیی خیل، کا کل زي، جمال خیل، مالي خیل، للي خیل ، خر منځي، مارزک، زوبی خیل، عباس خیل، شهباز خیل، از غر خیل، بهادر خیل، نورو ز خیل، اشرف خیل، عیسی خیل، سلطا نخیل، بهرام خیل، عصمت خیل او نور . . .

شپږم : عبدالرحیم زي :

دلغمان ولایت دمندرور په سیمه کی اوسیدوی او په کابل کی هم کورونه لری په دوی کی بڼه با همته خلک تیرشویدی .

اوم : هو دخیل :

دوی په ود خیلو شهرت لری او د لغمان د قرغیو د ولسوالی په برخه کی لویه سیمه لری او په کابل کی د کابل شرقی خوا ته ، اوسیدوی .

اتم - جبار خیل:

جبار خیل په غلجیو پښتنو کی یوه مشهوره قبيله ده . پوهان لیکي که د جبار خیلو دنسب شجره په غور سره وگورو نو دوی د احمد زیو غلجیو یوه پښه ده ،چې د خپل نیکه جبار بابا د نا مه په وجه په جبار خیلو یا ډیروي . د جبار بابا مزار دکا بل د خاک جبار په و لسوالی کی دی، له همدې کبله دغه ولسوالي د خاک جبار په نا مه سره یا ډیروي چې د جگد لک او خورد کا بل تر مینځ موقعیت لري .

جبار خیل د ننګرهار ولایت د سره روداو حصارک غلجا یی په ولسوالیو ، دلغمان ولایت د قرغیو په ولسوالی کی دکڅ عزیز خان په سیمه، لو گر او دکابل او جلال اباد تر مینځ سیمو لکه گند مک، جگد لک، تیزین او دکابل ولایت په خاک جبار کی چې د جگد لک او خورد کا بل تر مینځ موقعیت لري استوگنه لری

جبار خیل په لغمان ډیر معززی کورنی دی . په دوی کی د قامی ملی مشران اوتاریخی خلک تیر شویدی . د امیر دوست محمد خان دواکمنی په وخت کی د جبار خیلو د قبیلې مشران د احمد خان زوی عزیز خان و چې د جبار خیلو د مریم خیلو په ځانگي پورې یی اړه درلوده . د عزیز خان پلار احمد خان د ډیری مودې له پاره د امیر دو ست محمد خان د مشر ورور فتح خان د نږدی مقر بڼو نه و چې هغه ور ته د لغمان د کڅ په سیمه کی ډیر جا گیرونه ور کړل چې بیا وروسته نو مورې سیمه د هغه دزوی عزیز خان د نا مه له کبله تراو سه پورې د عزیز خان دکڅ په نا مه سره یا ډیروي چې د ننګرهار ددرونټي سیمې ته نږدي پر ته ده .

جبار خیل په پښتني ننگ او غیرت ټینگ، زړور، میلمه پاله، هیوا دپا لو نکي او په علم او پوهی مین خلک دي . هما غسی چې د انگریزي استعمار او ښکیلاک پر خلاف یی زړوري میا رزی کړي او توري یی وهلي دي او د بر ایدن لښکرې یی ماتي کړي دي، دروسي سور استبدادي بڼا مار پر خلاف هم په میرانه جنگیدلي دي .

په حصارک غلجا يي کي د جبا رخیلو مشهور کلي دادي: اب زنگياني، غوريزه، نادر، گلا خیل، حلیم خیل، ظریف خیل، سیاب، چار توت، سروند، برجنه، خنجر او کڅي . مشهور خیلو نه يي مريم خیل، نوگيا ني خیل او نور دي . جبار خیل زيا تره دکر کيلي په چارو بوخت دي، غنم، جوار او نور حبوبات پکي کرل کيږي.

نهم - تره کی:

تره کی د لغمان ولایت په ځیني سیمو کی میشته او د کوچیانو په ډول ژوند کوی دوی د لغمان په ولایت کی د اوبیانو او څارویو په روزنه مصروف دی . تره کی د پښتونود عنعنوي شجرو له مخي د غلجیو په ټولنیز گروپ پورې اړه لري . تره کی د موسی زوی دابر اهیم لمسی او د غلجي کروسی دی . تره کی زیاتره د غزني ولایت د مقر، ناوي، گیلان او اب بند په ولسوالیو کی میشته دي او د کوچیانو په ډول ژوند کوي .

لسم - پشه ئي:

دوی د لغمان ولایت تر څنګ یوه کلی لری چه د پشه ئي کلی په نامه یاديږی ، دوی خائنه خاصه ژبه لری چی هغه هم په پشه یی یاديږی . دغه ولس د الیشنک ددری په لورو برخو لکه دولت شاه او فراچغان کی هم اوسیری او په پشه یی ژبه خبری کوی . (1)

یولسم - هزار مین:

دوی د لغمان ولایت د تیرګرو په علاقه کی پراته دی او غریبکاره خلک دی .

دولسم - میچن خیل:

دوی د لغمان د عمرزیو د علاقې شمال ته یو لوی کلی لری دوي هری خوا ګرخی او د نظرانی په ټولولو کی مصروف او دښه مهارت خاوندان دی .

دیارلسم : ناصر:

دوی د لغمان ولایت د مندرور د سیمی په جنوبی برخو کی ، او همداغسی د کابل شکرده او د افغانستان په نورو سیمو کی اوسیری دا خلک زړور او جنگیالی دی .

څوارلسم : اکاخیل:

اکاخیل په اصل کی غلجي پښتانه دي چی د سلیمان خیلو یو ښاخ ګڼل کيږي چی زیاتره یی په پوونده ډول ژوند کوي او خائنه کومه ځانګړې سیمه نه لري . دوی اکثره په ګردیو کی ژوند کوي او د تېغو، کپړ دیو او جوالو نو په او بد لو کی ښه مهارت لري .

دوی هم د لغمان د عمرزیو دمنطقې په شمالی برخه کی میشته او کورونه لری د اوبیانو او رمو روزنه کوی او د غره څخه لرګی راوړی او خرڅوی یی .

اکاخیل په اصل کی غلجي پښتانه دي چی د سلیمان خیلو یو ښاخ ګڼل کيږي چی زیاتره یی په پوونده ډول ژوند کوي او خائنه کومه ځانګړې سیمه نه لري . دوی اکثره په ګردیو کی ژوند کوي او د تېغو، کپړ دیو او جوالو نو په او بد لو کی ښه مهارت لري

اکا خیل زیارکښه خلک دي، ځیني خلک یی د سوداګریو په کارونو کی هم بوخت دي . دا کاخیلو څو انان په اتن کی ډېر تکره دي او د څو بڼیو او څو شالیو او ودونو کی ددوی څو انان چی ښایسته او ردی څڼي لري په خپلو ماهرانه اتڼو نو سره محفلونه تاوده ساتي .

پنځلسم : دیګان « دهکان »

دیګان « دهکان » په لغمان هغه خلکو باندی شمیرل کیری چی اصلاً په دری ژبه خبری کوی ددیګان قوم نه تنها په لغمان کی بلکی ددی کورونه د افغانستان په نورو سیمو کی هم شته .

شپاړسم : محمد زي :

دوی ځای ځای کورونه لری او د محمد ځیو پا د شاهي کورنی په وجه دوی هر چیری بنی آبادی ځمکی تر لاسه کړی دی .

اولسم : ریکا گان :

دوی د لغمان ولایت د چاردهی په علاقه کی محدود کورونه لری ولی ددی اصلی مرکز د کابل ریکا ده .

اتلسم : عمر خیل :

د عمر خیلو د قبیلې خلک د لغمان د چاردهی (شاه گذر بابا او قلعه اخوند کلي تر څنګ) کی زمینداره کورنی دی او د کابل په میدان ولایت دنرخ په ولسوالی، دکنډز ولایت دعلي اباد په ولسوالی او دبلخ ولایت دشولگرې او بلخ په ولسوالیو کی هم استوگنه لري .

نولسم - وریا خیل :

اوریا خیل په اصل کی غلجي پښتانه دي چي ددغي قبیلې زیات شمیر خلک د کابل و لایت د پغمان په او لسوالی کی او د بغلان د ولایت په مرکز کی ، استوگنه لري .

د اوریا خیلو مشهور کلی د پغمان په ولسوالی او سیمه کی د خالدار یو په نامه سره یا دپړي . یو شمیر اوریا خیل د کابل د لویدیځ په لندر او یو شمیر هم د میدان په و لایت کی استوگنه لري .

مورخین لیکي چی یو شمیر اوریا خیل د پکتیا ولایت د زرمټ (زرملي) په ولسوالی کی هم میشته دی .

وریای خیل د لغمان د ولایت په مرکز مهترلام د عمرزیو د علاقې په لړ او بر او ددغه ولایت دقرغیو په ولسوالی کی استوگنه لری . د عمرزیو د علاقې په لړ او بر کی هستوگنه لری او خلک یی کاریگر او دهقان کاره دی دوی د کابل په پغمان او د بغلان د ولایت په مرکز کی هم ځمکي او کورونه لري .

اوریا خیل میلمه پالو نكي ، زړور ، غیرتي او په خپلواکی مین خلک دي .

شلسم : وردگ :

دوی د لغمان ولایت د عمرزیو د علاقې په جنوبی برخو کی اوسپړی او په کابل کی د وردگو علاقه ، قام او حکومت مشهور دی ، په دوی کی ښه د کار او میران خلک تیر شویدی او د انگلیسانو داستعمار په مقابل کی د غازی محمدجان خان مبارزه د هیریډو نه ده دا قام تل په سیاسی جریاناتو کی لاس او برخه لری .

یویشتم : تاجک :

دوی په لغمان او د افغانستان په نورو ولایاتو کی اوسپړی ژبه یی دری ده . چی د فارسی ژبی سره سره لږ تو پیر لري . وایی دری د دربار څخه اخستل شوی او دا ژبه یو وخت د درباریانو ژبه وه .

دویشتم : میر علی خیل :

دوی د لغمان د باد پښی په علاقه او نورو سیمو کی اوسپړی .

درویشتم : نیازی :

دوی د لغمان د ولایت د اعلینگار په سیمه کی پراته دی ددوی کورونه د کابل جنوبی خواته هم شته ، وایی دوی د صافیو یوه ریښه ده .

څوک واني : چي دوي مستانه کورني ده .

نیازی په کندوز او خان آباد کی هم ځمکي او کورونه لري ، چي غټ کلي ئي ملرغي نومپړي نیازی د پاکستان د پنجاب په سیمه کی هم ډیر شمیر او سپړي . نیازی د تخار ولایات د تالقان دمرکز او مربوطاتو کی لکه دقو لبرس په سیمه څیر هم او سپړی ، خصوصاً په قو لبرس کی ډیری ځمکی او کورونه لري .

څلورويشتم : اړوکی:

دوی د لغمان د الینگار په منطقه کی اوسیدوی او ددوی تر څنګ ځای او اختیار خپلو په نامه نور پښتانه قامونه هم پراته دی .

پنځه ويشتم : الکوزي (الکوهي):

الکوزي دپښتنو يوه تاريخي او لر غونی قبیله ده . دوی په لغمان کی لږی کورنی لری مگر د افغانستان په نورو ولاياتو کی لکه دکندهار ، ارزگان ، زابل ، هلمند ، فراه ، هرات ، بادغیس ، کونړ ، په سهيلي پښتو نخواي په پاکستان ، او په جنوبی هندوستان هم کی استوګنه لری .

دکو نړپه ولايت کې د الکوزيو ه څانګه چې د سر کا نيو په نامه سره يا ديپري ددغه ولايت د سر کا نيو په اولسوالی کی استوګنه لری . مورخين ليکی : دکو نړولایت الکوزی په اصل کې د ځينو عو املو له کبله ډېر پخوا له کندهار ه څخه دغه سيمې ته را لیږدېدلي او دلته میشته شوي دي . چې زیاتره خلک یې د کرنې او سوداګری په چارو بوخت دي او د چارتراشو سوداګري هم کوي .

الکوزي په علم او پوهي مین ، زړور، غیر تي او میلمه پاله خلک دي.

شپږويشتم : سادات

دوی دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم اولاده ده په لغمان کی ځای په ځای کورونه لری ، دوی ته میران او پاچایان هم وایی په لغمان کی خواجه گان د ابو بکر صدیق (رض) «حضرات» او د حضرت عمر فاروق اولاده هم شته .

اوه ويشتم :لطف الله خیل

دوی دلغمان ولایت د تیر گرو خانان او هلته د سنگ توودی (سنگ تودو) د قریه اوسیدونکی دی.

اته ويشتم : بابکر خیل

بابکر خیل په اصل کی غلجي پښتانه دی . دوی د لغمان ولایت مرکز او د الینگار ولسوالی ، خان کلا، سه صده او هر مل کی استوګنه لری . بابکر د سیمی مشهور خانان دی .

بابکر خیل یو شمیر خلک د کابل او ننګرهار تر مینځ د سروبي ولسوالی په جگد لک او تیز ین کی هم استوګنه لري . دغه راز د کابل د خاک جبار د خورد کا بل په سیمه کی هم یو شمیر بابکر خیل میشته دي . په دی سر پیره دکا بل د چهار اسیاب په ولسولی کی هم یو شمیر بابکر خیل استوګنه لري . دلو گر ولایت په یو شمیر سیمو کی هم بابکر خیل ژوند کوي .

بابکر خیل په خپل وخت کی درباری خلک و .

بابکر خیل زړور، جنگیالی، میلمه پال او په پښتو او پښتو نولی با ندې ټینګ مشهور خلک دي .

دوی دانګر یزانو پر خلاف ډیری توري وهلي او ډیری میراني یې بنودلي دي . دافغان او انګرېز تر مینځ په لومړی جګړه کی غازی محمد شاه خان غلجی چې په اصل کی د لغمان د بدیع اباد د بابکر خیلو له مشرانو نه و د ۱۸۴۱ میلادي کال د نوامبر په ۲۸ مه نیټه چې د ۱۲۵۷ هجري کال د شوال دمیا شتی ددیا رلسمی نیټی سره سمون خوري د غازي میر مسجدی خان او غازی سر دار محمد اکبر خان په ملګر تیا دنوروملي مبارزینو په ګډون سره یوځای شول ،خو د انګر یزانو په مقابل کی دملي پاڅون لیکي نوري هم پیاوړي کړي چې په پای کی د خلکو د پاڅون په برکت د انګر یزانو یرغلگر خو اکو نه دي ته اړ شول چې د ۱۸۴۲ کال د جنوری په ۶ مه نیټه کابل خوشي کړي او وتښتي .

نه ويشتم :نورستاني

په لغمان کی ددوی کورونه شته خو د لغمان شمال ته د نورستان سیمه یوه لویه ولسوالی ده چه اکثره یی په ځانګری ژبه غږیږی (سانسکریت) ، دوی د امیر عبدالرحمن په زمانه کی تابع او مسلمان شوي دی د امیر حبیب الله خان په دوره کی ددوي ډیری بڼخي او نجوني دویڅو په توګه دهغه دربار کښی خدمتونه کول .چې د امیر امان الله خان په دوره کی آزادی کړل شوی ،

د نورستان دخلکو بچيان د امير عبدالرحمن خان په دوره کې دربار ته لاره پيدا کړه چه په دې اثر ډير پاڅه او پوره خلک پکې وروزل شول چه بيا ورسته د افغانستان په اجتماعي ، ساختماني سياست او ازادۍ په ساحه کې لوی رول درلود ، امير حبيب الله په لغمان کې د قلع السراج تعمير او باغ اباد کړ ، دا ځای په ژمی کې د امير حبيب الله ژمنی پلازمینه و چې د بچي سقاو په وخت کې دا دملت په پیسو اباد شوی تعمير وران او ويجاړ کړ شو ، امير حبيب الله خان به د لغمان په کله گوش کې هم میلی چرچې او شکار کولو چه اخر هم هلته د شپې له خوا په خیمه کې د یو نامعلوم شخص له خوا وويشتل شو دده د مرګ څخه وروسته دده ځوی امير امان الله خان باچا شو .

دیرشم : درګي :

دوی د لغمان ولایت په شمال شرق د شمنګل په قریه او د درګو د اوبو له پاسه کلو کې اوسیدو او کوچیان هم لری .
درګی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولۍ با ندې ټینګ مشهور خلک دي .

یو دیرشم : علی خیل :

دوی د لغمان ولایت په شمال شرق د شمنګل او صابره ډوپۍ کلي کې اوسیدو او څه کورونه یی په کابل کې هم شته .
علی په میله پالانه کې مشهور خلک دی .

دودیرشم : ابراهیم خیل:

مورخین لیکي : چې ابراهیم خیل د غلجیو پښتنو د ټو لنیز ګروپ او په هغې پورې اړونده قبیلې سلیمان خیلو څخه دی . د ابراهیم خیل قبیلې خلک د افغانستان په ډېرو ولايتونو او له هغې جملې نه دکابل ولایت دپغمان په ولسوالۍ کې ،دمیدان او وردگو دولايت دمیدان ښار دابراهیم خیلو په سیمه کې ، دپکتیا ولایت د مرکز دگردېز ښار په سهيلي برخه،دلوگر ولایت په بیلا بیلو ولسوالیو کې ،دلغمان ولایت د قر غیو په ولسوالۍ مندروړ دهغه ولسوالۍ په شاو خوا کلو کې میشته دی .

او همدغسی د ابراهیم خیلې د قبیلې یو شمیر خلک دافغانستان دبلخ ، کندز غزني ،زابل او بکتیکا په ولایتونو کې استوګنه لری .

ددغې قبیلې یو شمیر خلک د کرنې او مالدارۍ په چارو بوخت دي او ځینې خلک یی د سوداګرۍ او راکړې ورکړې کارونه ترسره کوي . ددغې قبیلې یو شمیر په دولتي چارو بوخت دي . ابراهیم خیل میلمه پال پښتانه دي ،ددوی حجرې هر وخت د میلمنو پر مخ پرانیستلی وي .دوی دعلم او ښوونې او روزنې سره ډېره مینه او محبت لری .

دري دیرشم : محمد خیل:

د دې قوم اکثر خلک د لغمان په ولایت کې هستوګنه لری دوی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولۍ بندۍ مین خلک دی .

څلور دیرشم : خيرو خیل:

ددی قوم اکثر خلک دلغمان د ولایت د مندروړ په جنوبی ساحو کې پراته دی .

پنځه دیرشم : قولان:

دوی لکه د کوچیانو په شان کابل او مشرقی او په خاصه توګه کابل ، لغمان ته تګ راتګ کوی . قولان زیا تره د سو داګرۍ او دتجارت په چارو کې بوخت دي . قولان اوس یی په کابل کې ډیر کورونه او تجارتونه پيدا کړی دی . دوی میلمه پالو نکي او وطنپالونکی خلک دي .

شپږ دیرشم :حسین خیل:

حسین خیل په غلجیو پښتنو کې یوه نا متو قبيله ده . ددغې قبیلې خلک دلغمان ولایت مرکز مهتر لام ته نږدې په یو شمیر کلیو په تیره بیادده زیارت په کلي او یو شمیر یی د کابل د بګر امیو د ولسوالۍ د شیوه کیوپه شا او خوا سیمه

کې ژوند کوي. د پر وان و لايت په يو شمير و لسو اليو په تيره بيا په قره باغ اومير بچه کوټ کې هم يو شمير حسين خيل او سپري. همداراز دميدان او وردگو ولايت مرکز ته نږدې اوهام د نرخ په ولسوالۍ کې يو شمير حسين خيل غلجي ميشته دي. دننگر هار ولايت د چپر هار ولسوالۍ د ما نو په کلي کې هم يوڅو کوره حسين خيل شته چې ويل کيږي د ميدان ولايت نه ډيره موده پخوا دغي سيمي ته ليرديد لي دي حسين خيل ميلمه پا لو نكي، په علم او پو هي مين خلک، پر مختگ غو بنتو نكي، غيړتي اوپه هيواد او خپلو اکي مين خلک دي. دوی زياتره د کر کيلي او سو داگري په چارو بوخت دي. يو شمير خلک يې دوکا نو نه لري، ځيني حسين خيل دولتي دندې هم لري.

اووديرشم :اهل هنود:

دوی هم دلغمان ولايت د تير گرو په قريه کې ساکن دي او هلته خانله درمسال لری چه خپل دينی مناسک هلته اجرا کوی دوی هم تجارت پيشه دی او د تيرگرو په پخوانی بازار او اوس دلغمان په ولايت کې دوکانونه لری دلغمان ولايت د قامونو او ولسونو په ريښو کې زياتی مطالعی او څيړنی ته ضرورت لری او په اقتصادی ، جغرافيوی او تاريخی مسايلو کې يې بحث پوره ريسرج غواړی . په عمومي لحاظ د لغمان په ولايت کې د قومونو مختلفې پرگنې پيدا کيږي او داسی معلوميږي چه د تاريخ په مسير کې په لغمان باندی ډير مختلف انقلابات ، تحولات او تطورات راغلی دی ، خو ددی ټولو سره سره بايد ووايو چه اوس هم دلغمان ولايت اکثره کورونه د خټو ، پخی يا خامو خشتو کورونه دی چه بی د کومی نقشی ابادی او په بی نظمه توگه عمومی حیات د مشکلاتو او لانجو سره مخامخ دی همدارنگه اوس هم هلته اکثرا د قرن اولاد دوری رسمونه ، رواجونه او عادت جريان لری . دلغمان خلک د زيات طبعی ذکاوت لرونکی دی او خاوره يې د زراعتی او تخنيکی ښه بدلون لپاره آماده ده .

په ډير تاسف سره بايد وويل شی چه په لغمان کې د قامونو او پرگنو د نفوسو تراکم ، بی کاری او بی غوری زړه سوزونکی ده چه د قدرت خاوندان بايد ورته جدی او خاصه پاملرنه وکړی .

گرانو لوستونکو!

اوس په لغمان کې گڼ شمير قومونه دورورولی په فضا کې ژوند کوي او په بيلابيلو ژبو خبرې کوي لکه: پښتانه، تاجک، پشه يي، نورستاني، وامه يي، عرب، گوجر، کوچيان، هندوان، سکان او نور قومونه ، هر قوم ځانگړي رسمونه او فرهنگ لري اوپه خپله ژبه خبرې کوي ځيني بيا نورې ځانگړي اولهجي لري هر قوم په لس گونو لوی او واړه نور قومونه (خيلونه) لري. داوسنيو سر شميرنو له مخي په سلو کې ۷۳ پښتانه، په سلو کې ۱۴ نورستاني (که څه هم اوس نورستان مستقل ولايت دی) په سلو کې ۱۲ پشه يي (شاري) همدارنگه نور وروڼه قومونه لکه تاجک، عرب، هندوان، گوجر، سادات او نور ددې ولايت اوسيدونکي دي. (ټولونکی : امين الدين سعیدی – سعيد افغانی)

(1) محترم (محمد زمان کلمانی) د پشه يی قوم په باره کی په خپل تحقیقاتی اثر کی ليکی :

(پشه يی ها یکی از اقوام باستانی افغانستان وباشندگان اصلی افغانستان اند که اکثرأ در دامنه های جنوب سلسله کوه های هندوکش ساکن می باشند. که در ولسوالی های اله ساي ، کوهبند نجراب ، تگاب وکوهستان های ولايت کاپيسا ، در ولسوالی های الينگار، اليشنگ ، دولت شاه ، قرغه يی ومركز ولايت لغمان ، در ولسوالی شيوه ، دره نور و مرکز ولايت ننگرهار، در ولسوالی نورگل ، ومناطق چلس ، کونه گل وکورد ولايت کنرها ، در ولسوالی های ننگراج ودوابه ولايت نورستان ، در منطقه اوزبين ولسوالی سروبی و دره پشه يی ولسوالی پغمان ومركز ولايت کابل ، در ولسوالی های جاغوری و مالستان ولايت غزنی ، در تگاب پشه يی ولسوالی خوست فرنگ ، در دره پشه يی قاصان ولسوالی اندراب ودر بغلان مرکزی ولايت بغلان ، در نار چمن ولايت تخار ، در شهر بزرگ ولايت بدخشان و در بعضی محلات ولايت کندز ، بلخ ، فارياب وهرات در پهلوی ساير اقوام باهم برادر کشور زیست نموده ونفوس تقریباً پنج فیصد کشور را تشکیل داده وبه زبان پشه يی تکلم مينمايند.

از اسناد تاريخی وبه خصوص ازسرود های ريگ ويد برمی آيد که قبيله ویدی آريایی های بلخ قديم از طريق دره های هندوکش به مناطق شرقی و جنوب غربی پراکنده شده و برخی از اين مردم از کنار دریای کوبها (کابل) ومعاونين آن از طريق نجراب، تگاب، سروبی، ولغمان به حوزه دریای کنر رسیده واز ان جا به مناطق سواستو يعنی به نواحی

دریای سوات پراکنده شده و درین دور و نواحی سکونت اختیار کرده اند که پشه یی های امروز برخی از این مردم است.

به استناد سرود های ریگ وید (۱۴۰۰ ق م) و دیگر اسناد و دلایل موثق پشه یی های امروز در آن زمان بنام الینا یاد شده و در جنگ ده قبیله آریایی آن زمان که مشهور است نام و مقام درخشنده داشته است. در نتیجه این جنگ که میان سوداس مربوط قبیله بهاراته و ویسو مترا به وقو پیوست سوداس و قبایل متحد آن پیروز گردیده و راه رفت و آمد ده قبیله آریایی که به نام جبهه ویسو مترا نامیده میشد بطرف هند مسدود شده و در منطقه خود باقی ماندن. از این جمله الینایی ها که پشه یی های امروزی و دیگر اقوام داری و نورستانی شامل آن میشود به طرف شمال دریای کوبها در دره های شاداب الینگار و الیشنگ سکونت اختیار کرده و بعد به مرور زمان بنا بر کثرت نفوس و عوامل دیگر در اطراف و نواحی آن دره ها و بخشهای وسیع شمال غرب کندهارا (وادی بین کابل و پشاور) پراکنده و مسکن گزین گردیدند. درنامهای الینگار و الیشنگ که جای بود و باش پشه یی ها بوده و حال نیز اکثر پشه یی ها در این مناطق و اطراف آن سکونت دارند و نیز داله سای ریشه کلمه الینا موجود بوده و الینگاردربان پشه یی معنی جای و خاته الینا را میدهد.)

د مقالی نوم :

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی

لیکوال : مولوی داکتر محمد سعید « سعید افغانی »

ټولونه او کمپوزر : الحاج امین الدین « سعیدی - سعید افغانی »

دافغان استراتیژیکو څیړنیز مرکز اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسؤل - جرمني

خپروندي : دحق دلاري کلتوري ټولنه جرمني

دیزاین: الحاج سلیم عابد پیمان سویدن

پته : saidafghani@hotmail.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library